

KİTAP TANITIMI VE DEĞERLENDİRMELERİ

HÜSEYİN VASSAF'IN SEFİNE-İ EVLİYA VE GÜLZÂR-I AŞK'I

Kültür tarihimizin yadigârlarını taşıyan kitapların bir bölümü de biyografilerdir. Bazen **Tabakat**, bazen **Menâkıbname**, bazen de **Tezâkir** gibi isimler alan bu tür kitaplar bize âlim, ârif ve sanatkârları daha yakından tanıtmakta ve onlarla bizi tanıştırmakta, buluşturmaktadır.

Yaklaşık bin yıldan beri bu sahada Arapça, Farsça, Türkçe... pek çok eser kaleme alınmıştır. Bütün bu eserlerde yüzlerce, binlerce şahsiyet hayatı, eser ve fikirleriyle sonraki nesillere aktarılmıştır.

Söz konusu Tabakât/Biyografi kitaplarında bazen bir bölgenin, bazen bir ilmin, bazen de bir mezhep veya tarikatın mensupları ele alınmıştır. Bir şehrin meşhurlarını belli bir sıraya göre işleyen eserler de vardır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin (öl. 1936) Bursalı mutasavvıfları inceleyen *Yadigâr-ı Şemsî* isimli eseri bu sahanın en meşhur kaynaklarından biridir. (Neşr. M.Kara-K.Atlansoy, *Bursa Dergâhları*, İstanbul 1997)

Şimdi size tanıtacağım ilk kitap M. Şemseddin Efendi'nin çok yakın dostu geçen yüzyılın en önemli kültür şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin Vassaf'ın meşhur eseri beş ciltlik *Sefine-i Evliyâ*'sıdır.

8 Mart 1872 tarihinde İstanbul Aksaray'da doğan, 21 Ekim 1929 günü aynı şehirde vefat eden ve Rumelihisarı'na defnedilen Hüseyin Vassaf, elli yedi senelik ömrünü otuz kadar eserle süsleyen velûd yazarlarımızdan biridir.

En büyük eseri *Sefine-i Evliyâ*'dır. Aslında bu eser Mehmet Samî Sünbülî'nin 54 sayfalık *Esmâ-ı Esrâr* isimli eserinin şerhidir. Hüseyin Vassaf bu küçük eseri 1902'de şerh etmeye başlamış 1925'te tamamlamıştır. Dolayısıyla Vassaf, ömrünün son çeyrek yüzyılını tasavvuf ile ilgili araştırmalara tahsis etmiş, bulabildiği bütün bilgileri, görebildiği bütün kaynakları not etmiş, not tutmuştur. Böylece birçok bilgiyi kaynağından almış ve bize düzgün bir şekilde aktarmıştır.

Osmanlı topraklarında yaşayan yaklaşık 2000 sufînin tanıtıldığı eserde ana başlık olarak şu tarikatlar ve temsilcileri ele alınmaktadır:

1. Kadirîler ve şubeleri
2. Rifaîler ve şubeleri
3. Bedevîler ve şubeleri
4. Medyeniye ve şubeleri
5. Suhreverdiye ve şubeleri
6. Şazeliye ve şubeleri
7. Desukiye ve şubeleri
8. Senusiye ve şubeleri
9. Kübreviye ve şubeleri
10. Mevleviye ve şubeleri
11. Sadiye ve şubeleri
12. Bektaşîler ve şubeleri
13. Nakşibendiler ve şubeleri
14. Çeştiye ve şubeleri
15. Bayramiye ve şubeleri
16. Celvetiye ve şubeleri
17. Halvetiye ve şubeleri
18. Gülşeniye/ Sezaiye/ Sünbülüye
19. Sivasîye/ Şabaniye/ Çerkeşiyye
20. Sinaniye/ Uşşakiye/ Ramazaniye
21. Mısriyye/ Cerrahiye/ Bekriye
22. Rûşeniye/ Karamaniye/ İbrahimiye

Sefine-i Evliya, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında çok önemli bir sufi-yazar tarafından kaleme alınan kaynak bir eserdir. Altı asırlık uzun bir zaman içinde üç kıtada at koşturan Osmanlılar, tasavvuf kültürüne de omuz vermiş derunî-mistik hayatın serpilip büyümesi için gayret göstermişlerdir.

Hüseyin Vassaf, Bosna, Kazan, Bağdat ve Kahire'nin ortasında başkent İstanbul'da tezgâhını kurarak eserini inşa etmeye başlamıştır. Bu eserde tanıtılan şahsiyetlerin büyük bir çoğunluğu Türkçe konuşup yazmış sufilerdir. Bir kısmının eserlerinin hepsi Farsça olduğu gibi bir bölümü de Arapça yazmayı tercih etmiştir.

Hüseyin Vassaf gezip dolaştığı **Memâlik-i Osmaniye**'de sadece bilgi toplamamış aynı zamanda fotoğraf ta çekmiştir. Süleymaniye Kütüphanesine hediye edilen müellif nüshasında kayda değer fotoğraflar da vardır. (Yazma bağışlar, no: 2305-2309)

Görüştüğü dostlarından oto biyograflarını almayı ihmal etmeyen Vassaf, yaptığı bu derleme ile Osmanlı Kültür dünyasının çok önemli bir bölümünü bir araya getirmiş, "Tabakat" geleneğinin son altın halkasını oluşturmuştur.

Tamamlanmasından 65 sene sonra birinci cildi, 75 sene sonra ikinci cildi yayınlanan eserin bütününün basılması için bu yılı beklemek gerekecekti. Ne diyelim, her kitabın bir kaderi vardır. Eseri yeni harflere aktaran Prof. Dr. Mehmet Akkuş ve Prof. Dr. Ali Yılmaz ile Kitabevi'nin sahibi Mehmet Varış'ı tebrik ederiz. (Kitabevi, İstanbul 2006)

Tam yüz sene önce İbnülemin Mahmud Kemâl'in yazar ve eserle ilgili ka-

leme aldığı duyguları şöyledir:

*Sen mahzar-ı feyz-i evliyasın
Vassaf'ı safiyy-i asfiyasın*

*Merdan-ı Hudaya mahrem oldun
Âdemler içinde adem oldun*

*İrfân iledir kemâl-i insan
İrfân ise aşk ile nümâyân*

*Aşkın seni eylemez mi arif
İtmez mi gümûz-i aşka vakıf*

*Açtın bize bir sebil-i irfan
İşte eserin delil-i irfan*

*Deryay-ı vefâ olunca sinen
Allah yoluna gider Sefine'n*

*Ebrar o sefineye girerler
Mersayı selâma sevâ ederler*

*Emvac-ı hatâr olursa peyda
Kâbil anı bir nefesle imhâ*

*Virsun sana ömr-i Nuhî Yazdan
İrfanını eylesün firavân*

*Her dem sana arz-ı hürmet eyler
Mahmud Kemâl o abd-i ahîkâr*

*Harrarahu el-fakîr ileyhi azze şanuhu
Seyyid Mahmud Kemâl il-Halîdî gufire lehû*

1324/ 1906.

Hemen ilave edelim ki *Sefine-i Evliya'* da yer alan sufîlerin mühim bir kısmı Bursa'lıdır, Bursa dergâhlarından feyz alan sufîlerdir. Hüseyin Vassaf, İsmail Hakkı Bursevî için ayrı bir eser de kaleme almıştır. (Neşr. Murat Yurtsever, *Kemalname-i Hakkı*, Bursa 2000.) *Kemâlnâme-i İsmail Hakkı* isimli eserini dostu Şemseddin Efendi vasıtasıyla 1927 yılında *Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi'*ne göndermişti. Mısırlı Şeyhi'nin eserin sonuna düştüğü not ve manzumeyi vererek onu da dostuyla birlikte vefatının 70. yılında rahmetle analım:

Semâ-ı irfanında dırahşân, nücûm-ı rahşânından bir necm-i tâbân olan işbu eser-i feyz-nişanın vâsıtâ-ı âcizânemle Bursa Kütübhâne-i Umûmîsi'nde mahfuz Âsâr-ı Hakkî miyanına vaz'ının buyuran müellif-i zevî'l-irfânını ne kadar senâkârı olsam azdır. Çünkü emsâline nâdir tesâdüf edilen bir âşık-ı Hudâ, muhibb-i urefâ, mutasavvîfinin âsârına dildâde, evliyâ'ullâha muhabbet, fevka'l-âde bir zât-ı fazîlet-simâtdır. Vücûda getirdiği otuz kırk kadar âsâr-ı kıymetdârından yalnız Sefîne-i Evliyâ namıyla tevsîm ettiği eser-i âlî beş cildir ki terâcim-i ahvalini yazdığı zevât-ı kirâmın adedi binleri geçmiştir. Riyâyâya haml olunur zannı havfiyle mehdi babında şakşaka etmeyeceğim. Kelâmından olur ma'lûm kişinin kendi mikdârı".

*Âcizâne Mîr-i Vassaf'ı Şemsî tebrik eder
Çünkü yazdı Şeyh Hakkî'nâmına hoş bir eser*

*Hazret-i Hakkî'yi bilmek isteyenler okusun
Varmı ondan sonra gelmiş bu cihâna böyle er*

*Diğkât ile oku bu te'lifi dâ'im ezber et
Hazret-i Hakkî'yi cidden anlayım dersin eger*

*Eylıyor eslâf için te'lîfe gayret dâ'imâ
Sa'yi meşkûrdur bilâ-şek hidmeti olmaz heder*

*Âşık-ı sâdık muhibb-i evliyâ'ullâh olub
İşte âsârî delâlet eylüyor eyle nazar*

*Zannım âsârî cemî'an kırka olmuşdur karîb
Hak Muvaffak eylesin nice böyle dürer*

*Bâ-husûs şerh eyledi nutk-ı Cenâb-ı Mısri'yi
Çıkarıb sâhile deryâ-yı hakîkatden güher*

*Gerçi nazmen onu takrîz eylemek haddim değil
Lîk bu meşhûr-ı meseldir "huz safâ da'mâ keder"*

*Mısra'in cümle hurûfu oldı bir tarih-i tâm
Pek güzeldir bu Kemâl-nâme-i Hakkî mu'teber (1927)*

Hüseyin Vassaf'ın *Gülzâr-ı Aşk* isimli Süleyman Çelebi Mevlidi'nin şerhi de Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner tarafından yeni harflere aktararak basılmıştır. Dolayısıyla Hüseyin Vassaf'ın vefatından 77 sene sonra iki önemli eseri gün ışığına çıkmış oldu. *Sefîne-i Evliyâ* ile yüzlerce gönül adamı, *Gülzâr-ı Aşk* ile Hz. Peygamber merkezli kadim bir konu ile tekrar buluştuk. (Dergâh Yayınları, İstanbul 2006).

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-necât* diye bilinen Mevlîd'i 1409 tarihinde Bursa'da tamamlamıştır. Hüseyin Vassaf beş yüz sene sonra 1904 tarihinde tamam-

ladığı şerh için şöyle diyor:

“Cenâb-ı Hakk’a yüz bin kere şükürler olsun. İnâyet-i celîle-i samedâniye ve ruhâniyet-i celîle-i nebeviye risâlesinde, Müellif-i Muhterem âşık-ı sâdık-ı Resûlullah Süleyman Efendi’nin (ks) himem-i ‘aliyyesi ile şerh dahi hâtîme-i pezîr oldu. Geçen sene şehri Recebül’l-ferdinin ilk Perşembe günü teyemmünen şerhe mübaşeret olunmuştu. Mesâ’î-i masrûfe-i âcizanemle yedi ayda itmâmına muvaffakiyet oluvermiştir. Vakıa cehlîme bakmayarak, böyle bir emr-i mühimme cüretim büyük bir küstahlık idiyse de, inâyet-i Hakk’a ve feyz-i ruhâniyet-i Ahmediye’ye himmet-i müellife itimâden başlayıvermiş bulundum. el-Hamdülillâhi Te’âlâ resîde-i hüsn-i hitâm oldu. Hasbe’l-beşeriyye noksan vaki olmuş ise, hulûs-i niyetime bağışlanarak hemen tashîh ve ikmâlîne hâme-zen-i gayret olmalarını erbâb-ı mürüvvetin şiyem-i muhsine-i hatâ-puşânelerinden ümid ederim. Esasen maksudum bu yolda âcizane bir hizmetle istihsâl-i rızâ-yı meyâmin-i irtizâ-yı peygamberîdir....”

Vefatına, Tahiru’l-Mevlevî şu manzume ile tarih düşürmüştür:

*Ber-muktezâ-yı hikmet-i takdîr-i Kibriyâ
Bir ‘ârifin hayât-ı demi buldu intihâ*

*Mîr-i Hüseyin-meşreb ü vassâf-ı ehl-i Hak
Kıldı cihân-ı kurb-ı İlâhi’ye i’tilâ*

*Olmuş idi hayâtı onun halka nef’-i mahz
Hulûk-ı Hudâ olurdu cemâlînde rûşenâ*

*Yapmış idi sefine velîler rûkûbuna
Kendi idi o keşti-i Hak üzre nâ-hudâ*

*Girdâba hiç düşürmedi fülk-i hayâtını
Daldı muhîti-zâta olup vahdet-i âşinâ*

*Her ân u lâhza şa’şa-i mihr-i vasl ile
Bulsun revân-ı pâk ü musaffâsı incîla*

*Çıktı semâ-yı sâbia gülbank-ı maqdemî
Vardı Cenâb-ı Hazret’e Vassâf-ı Evliyâ
h. 1346 (1929)*

Prof. Dr. Mustafa Kara*

* Prof. Dr., Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi

Ethem Erkoç, Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi, (Şahsi Basım), Çorum 2005, 320 s. (Elde etmek için yazarın telefonu 0 364 2266445)

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde siyasî ve askerî harekâtın yanında bazı manevî şahsiyetlerin hizmetleri olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle Orta Anadolu'da faaliyet gösteren Şeyh İlyas olayı üzerinde siyasî söylemlerin ötesinde dile getirilecek pek çok şey vardır. Çünkü onun torunu olan Aşık Paşa'nın *Garibnâme*'si incelendikçe karanlıkta kalmış bazı olaylar aydınlanacaktır. İşte bu noktada özellikle Çorum'un şehir tarihi ve burada yetişmiş insanların biyografilerini kitaplaştırmasıyla tanınan yazar Ethem Erkoç, bu kitabında hem Aşık Paşa'yı hem de oğlu Elvan Çelebi'nin hayatlarını ve görüşlerini incelemektedir. Türk-İslam tarihine adlarını yazdıran bu her iki büyük insan diğer yönlerinin yanı sıra sufilikleriyle bilinmektedir. Bu iki zat hem tarihî hem de tasavvufî içerikli şiirleriyle pek çok insanı irşad etmişlerdir.

Eserin birinci bölümünde Aşık Paşa'nın hayatı, eserleri ve dinî-tasavvufî görüşleri işlenmiştir. İkinci bölümde ise Elvan Çelebi'nin hayatı, eserleri ve dinî-tasavvufî görüşleri tespit edilmiştir. Yazar, incelediği zatlar hakkında bir araya getirilmesi oldukça zor olan pek çok kaynağa ve belgeye ulaşarak sağlıklı bilgileri aktarmaya çalışmıştır. Eserin giriş kısmında bu iki zatın yetişmesine öncülük eden Horasanlı Şeyh İlyas'a ilişkin detaylı bilgiler verilmiştir. Eserde yazarın söz konusu bilgileri bilimsel bir titizlikle değerlendirdiği gözlenmektedir. Türk tasavvuf kültüründe önemli yerleri olan Aşık Paşa ve Elvan Çelebi'nin görüşlerinin bu eserde birarada verilmesi ve şiirlerden seçilerek aktarılması tasavvuf alanında araştırma yapanlar için değerli bir müracaat kaynağı haline getirmiştir.

Bu eserin belki en dikkat çekici yönü ele aldığı konulara ilişkin şiirleri tasniflemesi ve bu mısraların günümüz Türkçesine aktarmasıdır. Böyle bir yöntemle eser, akademik camianın yanında okumaya meraklı pek çok insana da faydalı hale getirilmiştir. Dipnotlarda şiirlerin aktarıldığı eserlerin varak numaralarının verilmesi ise yazarın akademik tarzına yönelik zikredilmeğe değer bir başka özelliktir. Eserin sonuna yararlanılan kaynaklar, indeks ve bazı fotoğraflar eklenmiştir. Temiz ve düzgün bir baskıyla okuyucuya sunulan bu değerli eserin takdimini Elvan Çelebi'nin iki beyitlik duasıyla bitirelim:

*Ey Hudâvend-i âlim ü dâna
Sen kerem kııl kemîne Elvan'a*

*Aşkuna tuş eyle vir tevfik
İnneme'l-ışkû hâdiyen refik*

Halil İbrahim Şimşek

Mustafa Tatçı- M. Cemal Öztürk- Tacettin Bütüçi, Üsküdarlı Selâmî Ali Efendi, Hayatı ve Eserleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, 138+ 30 s.

Şeyh Selâmî Ali Efendi (ö.1691), Azîz Mamud Hüdâyî tarafından tesis edilen Celvetiyye'nin dört ana kolundan Selâmiyye Kolu kurucusudur. Muğla Kozyaka Köyü'nde dünyaya gelmiş, eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik ve çeşitli şehirlerde kadılık görevlerinde bulunmuştur. Celvetî şeyhlerinden Zâkirzâde Abdullah Efendi (ö.1658) tanınmasıyla da hayatının yönü değişmiştir. Bursa'da başta Emir Sultan olmak üzere çeşitli tekke şeyhliklerinde bulunmuş, 1658 senesinde Üsküdar merkez âsitâneye postnişîn tayin edilmiştir. Üsküdar'ın mânevî hayatına Kısıklı'da, Kuruçeşme'de ve şimdiki Selamsız'da üç tekke; biri Kısıklı'da ve diğeri de Selâmsız'da olmak üzere iki câmi ve bununla berâber Üsküdar'ın içtimâî hayatına Selâmsız'da büyük bir mahalle ile aynı bölgede bir hamam ve Fatma Hatun Mescidi'nin karşısında bir çeşme inşâ ettirmek sûretiyle büyük katkıda bulunmuştur. Yaşadığı dönemde Kadızâdeliler hareketinin ileri gelenlerinden Hünkâr Vâizi Vâni Mehmed Efendi ve yine başka bir bölgenin meşhûr mutasavvıfı olan Niyâzî-i Mısrî ile olan tartışmalarıyla gündeme gelmiştir. Çalışma içerisinde bu tartışma ve mektuplaşmaların mahiyeti üzerinde durulmaktadır. Bilinen tek eseri Celvetî/Selâmî erkânını içeren *Tarîkatnâme*'dir. Selâmî Efendi 1691 tarihinde vefat ederek Kısıklı'da yaptırdığı caminin üst kısmına defnedilmiştir.

Selâmiyye'nin Celvetiyye'den temel farkı, zikir icrâ şekliyle alâkalı olduğu gibi, mensuplarının başlarına giydiği taçlarının on yedi dilimli olmasıdır.

Takrizini Ahmet Yüksel Özemre'nin yazdığı eserin birinci bölümünde Selâmî Ali Efendi hakkında ana kaynaklardan elde edilen biyografik bilgiler; ikinci bölümde şeyhin *Tarîkatnâme* adlı eserinin çevrim yazısı ve bundan mülhem Şeyh Afvî Efendi'nin *Tarîkatnâmesi*; üçüncü bölümde ise, Selâmî vakfiyesinin metni verilmiştir. Eserin birinci bölümü ve bibliyografyası Mustafa Tatçı, ikinci ve üçüncü bölümü ise M. Cemal Öztürk ve Tacettin Bütüçi tarafından hazırlanmıştır. Eserin üçüncü bölümünde yer alan Yakub Afvî Efendi'ye ait "*Tuhfetü's-Sâlikîn*" adlı Celvetî tarîkatnâmesinin metni Hür Mahmut Yücer tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek buraya alınmıştır.

Ekler bölümünde Selâmî Efendi'nin *Tarîkatnâme* ve Vakfiyesinin Osmanlıca metni bulunmaktadır.

Dr. Hür Mahmut YÜCER

Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrahilik, Şeyh Nûreddin Cerrâhî ve Cerrâhî Tarikatı, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, 311+48 s.*

Nûreddin Cerrâhî (1678-1703) tarafından tesis edilen ve Osmanlı imparatorluğunun son iki yüzyılında Karagümrükteki merkez âsitânedan dalgalanarak özellikle İstanbul ve Rumeli’de yaygınlaşan Cerrâhîler, günümüzde de hem tarikat kültürü hem de tekke mûsikîsi açısından her kesimden insanın ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

Cerrâhiye müessisi Şeyh Nûreddin Cerrâhî ve tarihi hakkında bir çok çalışma yapılmıştır.¹ Ancak bu çalışmalar farklı bilim dallarından araştırmacılara ait olduğu, olayları kendi bilim dalları olan sosyoloji ve edebiyatın kavramlarıyla açıklamaya, yorumlamaya çalıştığı için olsa gerek bir çok yanlış anlamayı da beraberinde getirmiştir. Hatta hatırlanılacağı üzere Fulya Atacan’ın çalışması üzerine İsmail Kara’nın yazdığı tenkit yazısı (Dergâh, Ocak 1991) bu yanlış tanımlama ve ifâdelerin boyutlarını göstermesi açısından çarpıcı örnekler içermektedir.

Bu defa Raûfîlik ve Nasûhîlik gibi Halvetî kolları üzerine araştırmalarından tanıdığımız Mehmet Cemâl Öztürk yüksek lisans çalışması olarak başladığı “Cerrâhîlik” adlı tezini daha da geliştirerek ilmî ve akademik bir üslupla yeniden kaleme almıştır. Şeyh Nûreddin Cerrâhî 4 Mayıs 1678 tarihinde Cerrahpaşa’da dünyaya gelmiş, medrese tahsili sonunda Mısır-Kâhire Mevleviyetine (Başkadılığına) tayin olunmuş, yola çıkacağı gün Üsküdar’da ikâmet eden Şeyh Ali Alâeddin Köstendilî (ö.1730)’yi ziyaret etmiş, bu ziyâretten etkilenererek resmî görevini ve ilmiye mesleğini terkederek ona bağlanmıştır. Dârussaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Sultan III. Ahmed’in desteğiyle bugün Karagümrük’te bulunan pîr evi inşâ edilmiş, bu merkezden tarikat yayılmıştır.

Eser bir giriş, altı bölüm ve bunun dışında eklerden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Halvetiyye tarikatı, Hz. Pîr Ömer Halvetî, Pîr-i Sâni Şeyh Seyyid Yahyâ Şirvânî ve Halvetiyyenin şubeleri olan Rûşeniyye, Cemâliyye, Şemsiyye, Ahmediyye, Ramazâniyye, Buhûriyye-i Halvetiyye, Cihangiriyye-i Halvetiyye, Hayâtiyye-i Halvetiyye, Raûfiyye-i Halvetiyye, Cerrâhiyye-i Halvetiyye gibi tarikat kolları tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde incelemenin esas konusunu teşkil eden Şeyh Nûreddin Cerrâhî’nin hayatı, tahsili, tarîkate intisâbı, hankâhının açılışı, Şeyhi Ali

1 1982 yılında Şenay Yola, Berlin Üniversitesinde *Schejch Nûreddin Mehmed Cerrâhî und Sein Orden* adıyla, 1990 yılında MÜSBE’de Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat-Cerrâhîler* adıyla, 1996 yılında Hülya Sipahioğlu HÜSBE’de *Cerrâhî Akımının Dayandığı Kültür Birikimi ve Edebiyat İlişkisi* adıyla son olarak da 1995’de Mustafa Özdamar, *Gönül Cerrahi Nûreddin Cerrâhî ve Cerrâhîler* ismiyle çalışma yapmış ve eserini yayınlamıştı.

Alâaddin Köstendilî, tarikat silsilesi, menkıbeleri, eserleri üzerinde durulmaktadır.

Üç eseri olan Şeyh Nûreddin Cerrâhî'nin *Mürşid-i Dervîşân*, *Vird-i Kebîr-i Subhiyye*, *Vird-i Sağîr-i Mesâiye*, risâleleri ve *Nutukları* tanıtılmaktadır. Aynı bölüm içerisinde yetiştirdiği halîfeleri tanıtılırken, Şeyh Süleyman Veliyyüddin, Şeyh Hüsameddin-i Merdî, Sertarikzâde Mehmed Emin Efendi, Şeyh Yahyâ Şerâfeddin Moravî, Şeyh Yunus Musûlî, Şeyh Mustafa Tekfurdâğî, Şeyh Çelebî Mehmed Bursevî'nin biyografilerine yer verilmektedir.

Cerrâhîliği bütün dünyada özgün hale getiren tarîkatın âdâb ve erkânı ise üçüncü bölümde ele alınmaktadır. Bu bölümde konuyla alâkalı bîat, tarikat edepleri, etvâr-ı seb'â, halvet, cihâz-ı tarîk, lisân-ı tarîk, devran ve mukâbele, kuûd tevhidî, devrân, Vefâ Devri, Sultan Veled Devri, Bedevî Topu, Dalga Tevhîdi, Tavâf Tevhîdi gibi başlıklar vardır. Burada hemen bütün tarikat karakteristiklerinden nüveler barındıran uygulama örneklerini ve özelliklerini görmemiz mümkündür.

Dördüncü bölümde ise tarîkata bağlı olarak tarih içerisinde Rumeli, Anadolu ve İstanbul'da kurulan tekke ve hankâhların tanıtıldığını görmekteyiz. Rumeli'de Mora, Kalavurta-Vesince Halvetî Şeyh Ali Efendi Tekkesi, Kalavurta tekkesi, Değnekli Hızır Baba Tekkesi, Trapoliçe Tekkesi, Anabolu (Nauplia) Tekkesi, Belya Barda (Patras) Tekkesi, Selânik Üç Lüle Tekkesi, Serez (Siroz) Tekkesi, Girit Resmo (Rthymnon) Tekkesi, Şumnu (Şumen) Tekkesi, Yanbolu (Yambol) Tekkesi, Üsküp Âdem Baba Tekkesi, Üsküp Koçana Tekkesi, Radoviç Tekkesi, Tekirdağ Kolsuz Baba Tekkesi, Tekirdağ Kırklar Tekkesi, Tekirdağ Perşembe Tekkesi, Tekirdağ Mürefte Tekkesi, Edirne Yeni Tekke (Helvacı Baba Mescidi) olmak üzere yirmi tekke tanıtılırken Anadolu'da; Ezine Âhî Yunus Tekkesi, Bursa Üç Kuzular Tekkesi, Bursa Çarşamba Tekkesi, Manisa Yiğitbaşı Âsitânesi, Isparta/Eğridir Kabasakal Zâviyesi, Isparta Bavullu (Sütçüler) Tekkesi gibi altı tekke tanıtılmaktadır. Yine tarîkata ait ve bir süre tarikat geleneklerinin temsil edildiği Musul ve Kâhire tekkelerine de işâret edilmektedir.

İstanbul'da ise başta Şeyh Nûreddin Cerrâhî Âsitânesi olmak üzere, Evrenos Dede Tekkesi, Hâcegî Mescidi Tekkesi, Halil Nizâmeddin Efendi Tekkesi, Kapıağası Mescidi Tekkesi, Karagöz Mescidi Tekkesi, Karagöz Mescidi Tekkesi, Ordu Tekkesi, Sertarikzâde (Pazar) Tekkesi, Sertarikzâde (Salı) Tekkesi, Soyulcuzâde Mustafa Nâci Efendi Tekkesi, Şeyh Hâfız İsmail Efendi Tekkesi, Tameşvar Tekkesi, Macarkalesi Mescid ve Zâviyesi ismiyle kuruluşundan tekkelerin resmen kapatıldığı tarihe kadar Cerrâhî şeyhlerince idâre edilen on üç tekke sayılmaktadır. Bunun dışında bu bölümde bir süreliğine Cerrâhî şeyhlerinin hizmet ettiği, postnişinliğini yürüttüğü otuz tekke tanıtılmaktadır.

Tarîkatlar içerisinde tekke mûsikîsi alanında hem bestekâr hem de bu bes-teleri icra eden kişiler olarak en çok sanatkâr ve eser kazandıran Cerrâhîliğin mûsikî yönü eserin beşinci bölümünde incelenmektedir.

17. yüzyılda kurulmuş bir tarîkat olarak Cerrâhîliğin ilk günlerden itibaren uygulamalarını kayıt altına alan, postnişinlerini tanıtan, şeyh ve halifelerinin biyografilerini içeren eserlerin bulunduğu bilinmektedir. Belki de Cerrâhîlik bu yönüyle en şanslı tarîkatlardan biridir. Altıncı bölümde özellikle bu yönüyle tarîkat literatürünün en kadîm ve en temel üç eserinin çevrim yazısı sunulmuştur. Bu eserler; Harîrizâde Mehmed Kemâleddin (ö.1882)'e ait *El-Kavülü'l-mübîn fi ahvâl-i Şeyh Nûreddin*, Mehmed Şâkir Halvetî en-Nûrî (ö.1850), *Nâtıku's-savâb* (Ricâl-i Etvâr-ı Seb'a), Şeyh Abdullatîf Fazlî el-Cerrâhî (ö. 1885)'nin *Gülşen-i Azîzân* adlı eserleridir.

Ekler bölümünde ise Cerrâhi tekkeleri, arsa, hazîre ve metrûkatına ait fotoğraflar, tekke ve kabir kitâbeleri, hurde-i tarîk diye isimlendirdiğimiz tâc, hurka, tennûre, haydârî gibi tarîkat kıyafet örnekleri, son postnişinlerin resimleri, tekke ve türbe yerlerine ait harîta, kroki, çizim, plan ve minyatürler, Osmanlıca vakfiye, istidâ gibi resmî belge örnekleri, Ramâzâniyye silsilesi, ilâhî güfte ve notaları yer almaktadır.

Dr. Hür Mahmut YÜCER

Seyit AVCI, *Sûfilerin Hadis Anlayışı: Bursevî Örneği*, Ensar Yay, Konya 2004, 312 s.

Son yıllarda hadis ilminde uzmanlaşmış akademisyen ve araştırmacıların özellikle tasavvuf kültüründe hadis, muhaddis sûfiler, tasavvufî hadis şerhleri, mutasavvıfların hadis ilmindeki yeri veya hadis anlayışı gibi yan bir branşın temel referansını kendi kriterleri üzerinden incelediği görülmektedir.² Hadis araştırmacılarının buna hakkı da vardır. Zira islâmî ilimlerin temel kaynaklarından ikincisini temsil etmektedirler. Dolayısıyla sadece tasavvuf değil, kelâm ve fıkıh gibi diğer ilim dallarının hadis anlayışı, sünnete yaptığı atıflar veya hadis alma yolları elbette incelenebilir.

Çalışmalarını sûfilerin hadis anlayışı üzerine yoğunlaştıran Seyit Avcı da

2 Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İstanbul 1986; Bilal Saklan, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis Sufiler ve Sufi Muhaddisler* (H.IV./M.X. Asır), 298, Konya, Beyaz Kitabevi Yayınları, 1997; a.mlf., *Kûtu'l-Kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri*, 385, Konya, 1989; Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* (Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler), Konya 2001; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2000; Ali Vasfi Kurt, *Endülüs'te Hadis ve İbn Arabî*, İstanbul 1998.

bu araştırmacılar arasında ön plana çıkanlardandır. Eserin başına takriz yazan Prof Dr. Ali Osman Koçkuzu bu tür çalışmaların yapılmasının gereğine işaret etmekte, artık zâhir bâtın kavgası yerine, hem zâhir ve hem de bâtın işbirliğinin gerektiğini söylemektedir. Koçkuzu bu tür araştırmalara başta “*asılsız haberler üzerine kendilerine mahsus dünya ve rûh âlemi oluşturanların incelenmemesi*”, veya “*ihtilaflı haberlerin tekrar piyasaya sürülmemesi*” gibi sebeplerle karşı çıkanların kaygılarının yersiz olduğunu, böyle düşünenlerin de çok kısa bir sürede görüşlerini değiştirdiklerini belirtir. Çünkü sûfilerin sünneti ve hadis ilimlerini çok iyi bilen kimlikleri, sûfî niteliklerinden baskındır. Kitaplarındaki ihtilaflı haber yüzdesi de çok düşüktür. Ayrıca kalbî amellere ve ahlâka ait, Rasûl-i Ekrem mahreçli ahbâr üzerine çalışmanın da hiçbir zararı yoktur. İlim sadece fıkıh ve tefsir bilgilerinden ve kelâma ait görüşlerden ibâret değildir. Bir de iç dünyamız vardır. Sahâbenin bizim iç dünyamızın mükemmelliğe kavuşmasında, bize yardımcı olacak bir çok peygamber uygulamasını, sağlamca koruyup, nakledip, bizlere ulaştırdığı gerçektir.

Seyit Avcı ise bu çalışmayı seçmesindeki amacı; “*tasavvufî düşüncenin getirdiği ve götürdüğü şeylerin tespiti, bazılarının iddia ettiği gibi tasavvuf ve ahlâk kitaplarında hadis olarak gösterilen sözlerin çoğunun gerçekte kibâr-ı mutasavvıfa sözleri olduğu meselesinin aydınlığa kavuşturulması, hem hadis hem de tasavvuf açısından büyük önem taşıması*” olarak açıklamaktadır. Doğrusu bu amaç içi dolu, hedefi iyi belirlenmiş bir ifade şeklidir. Bu nedenle araştırma konusu olarak, çok sayıda eseri bulunan, eserlerinde çok sayıda rivâyete yer veren usûl ile ilgili görüş serdeden Osmanlı mutasavvıflarından İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725)’yi seçmiştir. Genelde tasavvuf-hadis ilişkisini özeldir Bursevî’nin hadis anlayışını inceleyen Seyit Avcı’nın çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır.

Girişte XVIII. Asra genel olarak bakılmakta, ana hatlarıyla siyâsî ve dînî hayat ele alınmakta, daha sonra da XVIII. Asırda hadis ve hadis ilimleriyle İsmail Hakkı Bursevî’nin hayatı, şahsiyeti ve eserlerine değinilmektedir.

Birinci bölümde Bursevî’nin hadis tespit usûlü incelenmeye çalışılmıştır. Sened, metin, lafzî ve manevî rivâyet, hadis çeşitleri açısından zayıf ve mevzû hadisler, sünnet kapsamı içinde mutlak ve mukayyed sünnet örnekleriyle incelenmiş, Bursevî’nin sünnete bağlılığı, sahabe anlayışı, hadis tespit yolları işlenmiş, hadis tespit yolları arasında *ahz anillah*, *ilhâm*, *yakaza*, *insilâh*, *rüya* ve *keşif*ten bahsedilmiştir. Keşfi savunan bazı âlimler tanıtılmış, son olarak da Bursevî’nin hadis tespitinde kullandığı ölçülerden misaller verilmiştir. Keşfi kabul eden İbn Arabî, Konevî, Şa’rânî, İbn Hacer el-Heytemî, Abdulaziz Debâğ, Aclûnî gibi âlim sûfilerin görüşleri ve delilleri nakledilirken keşfi kabul etmeyen Aliyyü’l-Kârî, Leknevî, Mübârekpûrî, İzmirli İsmail Hakkı,

Abdulfettah Ebû Gudde, Nasîrüddin Elbânî, Ahmed ez-Zeyn gibi âlimlerin fikirleri de zikredilmiştir.

Bursevî, hadis tespit ederken büyük velî ve âlimlerin eserlerine atflarda bulunmakta, Ebû Tâlib Mekkî, Gazzâlî, Necmüddin Kübrâ, Mevlânâ, İbn Kemâl'i bazen kendisine delil olarak göstermektedir. Tarih içerisinde bazı kelâm-ı kibarların hadis olarak algılandığını, bunlara hadis diyenlerin de, hadis değildir diyenlerin de doğru söylediklerini belirtir. "*Men arefe nefseh*" hadîsinin cumhura göre haber-i Nebî olduğunu söyleyen Bursevî, bu gibi irfânî sözlerin Rasûlullâh'ın tercümanı olması hasebiyle Hz. Ali'ye nisbet edildiğini, aslında bu sözün Rasûl-i Ekrem'den sâdır olmadığını, fakat "*vâris-i ekmelin lafzına itina hadistir*" [Hz. Peygamber'in en büyük varisi olan Hz. Ali'nin sözlerine uymak da hadis gereğidir] prensibinden hareketle böyle sözlerin manalarına bakarak Hz. Peygamber'e atfolunduğunu, hadis değildir, diyenlerin ise lafzın Hz. Ali'den çıktığını dikkate alarak mevkûf hadis olduğunu söylediğini belirtmektedir. Bunun benzeri olan "*Fakirlik iftiharımdır*", "*Ölmeden evvel ölünüz*" ve "*Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir*" gibi ihtilâflı hadislerin de aynı şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Bursevî'nin muhtelif hadislere yaptığı yorumlara yer verilmiş, gerek farklı yollarla tespit ettiği hadisler, gerekse yorumu üzerinde durulurken şerhte takip ettiği tekniklere değinilmiştir.

Seyit Avcı, Bursevî'nin eserlerinde Kudsi haberlerden en çok "*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*", "*Yere göğe sığmadım fakat mü'min kulunun kalbine sığdım*", "*Velîlerim kubbelerimin altındadır*" gibi hadisçiler tarafından aslı olmadığı için reddedilen rivâyetler üzerinde durduğunu, bunları zaman zaman şerh ettiğini, manen sahih olduğunu kendi geleneği açısından delillendirdiğini kaydeder. Yine müellif, "*Fakirlik iftiharımdır*", "*Cemaati içerisindeki şeyh kavmi içerisindeki peygamber gibidir*", "*Peygamber'den sonra bir nûr olur. Ebû Hanîfe diye künyelenir*", "*İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar*", "*Benim Allah (cc.) ile öyle bir vaktim var ki, o vakitte bana ne mukarreb bir melek, ne de mürsel bir peygamber yaklaşabilir*", "*Ben Allah'tanım, mü'minler de benim nûrumdandır, benim nûrumun feyzindedir*", "*Allah câhili velî edinmez. Şayet edinecek olsa ona ilim öğretir.*", "*Kim Allah'a giden bir yol bilir, tanır da sonra o yoldan dönerse Allah ona âlemlerde hiç kimseye yapmadığı azabı yapar*", "*İki günü müsâvî olan ziyandadır*" ve temizliğe devam, nikâhtan doğdum, âhir zamanda size Şam'ı tavsiye ederim, kefenlerinizi güzelleştiriniz, bana dünyanızdan üç şey sevdirdi, ikindi namazınızı Benî Kurayza dışında kılmayın, ihtilâflı rivâyetlerini ve Bursevî'nin bu konudaki görüşlerini incelemektedir.

Çalışmanın sonucu olarak Seyit Avcı şu tespitleri yapmaktadır.

- 1- Bursevî Hadislerin Hz. Peygambere ait olduğunu gösteren isnad sistemini ciddi bir şekilde tenkit etmiş, muhaddislerin kullandığı isnad sistemine karşı, hadislerin doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in kendisinden alınabileceği şeklinde bir formül geliştirmiştir. Keşif yoluyla âlî isnad elde edildiğini, keşfin muhaddisler tarafından kullanılan isnaddan daha güvenilir ve üstün olduğunu öne sürmüştür.
- 2- Bursevî aslında ilke olarak hadîs uydurulmasına karşıdır. Bunu caiz görmez. Ancak muhaddisler tarafından uydurma olduğu hususunda tam bir ittifakın sağlanamadığı veya manası diğer hadislere ters düşmeyen haberlerde, bu hadislerin en azından zayıf olma ihtimalinden dolayı iyi niyete dayanarak bunlarla amel etme, sevaplarından mahrum kalmama düşüncesine sahiptir. Bundan dolayı zayıf hadisler dışında uydurma hadislerle de amel edilmesini savunmaktadır. Bursevî'nin bu düşüncesi onun en çok tenkit edilen yönü olmuştur.
- 3- Sünnet konusunda mukayyed sünnet dediği velîler ve âlimlerin tatbi-katını mutlak sünnet kapsamı içine dahil etmiş, özellikle tarikat mensupları arasında gelenekleşen Regâib, Berat, Kadir gecesi namazları gibi sünnet-bid'at kavramları arasında tam yerini bulmayan uygulamalarda, özellikle velilerin icraatlarına büyük önem vermiş, onları sünnet çerçevesinde uyulması gereken bir yol olarak görmüştür. Tam bu noktada Avcı, Bursevî'nin bu metodu ile sünnet çeşitlerini, dolayısıyla ümmete meşakket verecek uygulamaları ve yükümlülükleri artıracakları gerekçesiyle karşı çıkmakta, bir hadisçi olarak Hz. Peygamber'in evrensel boyutlu mutlak sünnetini yaşatmaya çalışmanın daha gerçekçi yol olacağını söylemektedir.
- 4- Seyit Avcı, genelde işârî yorumlara ağırlık veren Bursevî'nin kendinden önceki sûfîlerin şerhlerine, özellikle de İbn Arabî'nin eserlerine atıflar yaptığını tespit etmekte, eserlerinden istifade ettiği sonucuna ulaşmaktadır. Yine yazar, Bursevî'nin Fir'avn'ın imânı meselesi dışında tamamen İbn Arabî'yi takip ettiğini onun gibi vahdet-i vücûdu savunduğu kaydetmektedir.
- 5- Sahabe tarifine de yeni bir tanımlama getiren Bursevî, Hz. Peygamber'in mânâ âleminde görülmesiyle sahâbî olunabileceğini ifade etmekte, kendisinin de Hz. Peygamber ile görüştüğünü ondan hadis dinlediğini belirtmektedir.
- 6- Bursevî, hadis öğrenme yollarına geleneğin dışında takviye kabilinden *ahz-ı bâtın* adı altında *ahz anillâh*, *yakaza*, *ilhâm*, *insilâh*, *rüya* ve *keşfi* ilim öğrenme yolu olarak kabul etmiş, ehli olanların bu yollardan ha-

dis öğrenebileceğini mevcut hadislerin sıhhat durumlarının bu metotla tespit edilebileceğini ileri sürmüştür.

- 7- Bursevî hadisleri naklederken senetlerinden daha çok metinlerine bakmış, amacına ulaşmada yardımcı olabilecek her türlü rivâyeti kullanmıştır. Kullandığı kaynaklar bakımından birinci derecede önemli ana hadis kitaplarından ziyâde elde ettiği her eserden yararlanma yoluna gitmiştir.

Müellif Avcı, hadisçilerde görülen kılı kırk yaran ilmî titizlik yerine, mutasavvıflarda hadislerin Kur'an ve sünnete uygunluğu esasının yeterli olduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre bu durumun nedeni; *sûfîlerin asıl gayelerinin, mânevî hallere ait ilim ve inceliklerin kavranması ve bunlarla amel ediliyor olmasıdır. Mutasavvıflar daha çok ilâhî sırların anlaşılması, kalbin arındırılması ve nefsin islâh edilmesiyle uğraşmışlardır. Bu konuda sûfîlerin anlayışları diğer ilim mensuplarına göre daha derin olduğu gibi, hadisçilerin hadisler hususundaki görüşleri de diğer fırkalara göre daha kapsamlı ve daha ilmîdir.*" Avcı bu durumu; *her ilim dalı kendi sahasındaki bilmede başkalarına göre daha ehliyetli ve daha liyâkatli*" diyerek açıklamaktadır.

Dr. Hür Mahmut YÜCER